

Η Λειτουργική Γλώσσα (Φώτιος Σχουνάς, Δρ. Φιλοσοφίας)

Date : Απριλίου 5, 2007

Πώς μπορούμε να διεισδύσουμε στην ουσία του Χριστιανισμού; Πώς μπορούμε να κατανοήσουμε το βαθύτερο σωτηριολογικό περιεχόμενό του και κυρίως να το οικειοποιηθούμε καθιστώντας το προσωπικό μας κτήμα; Πώς μπορούμε να μετουσιώσουμε σε προσωπική μας βίωση τις αλήθειες που διεκήρυξαν οι Απόστολοι και οι Πατέρες της Εκκλησίας; Πώς μπορούμε να συμμετάσχουμε στην αιώνια ζωή του προανάρχου Λόγου, ο οποίος ενηθρώπισε και εμφανρώθη εν σαρκί για τη δική μας σωτηρία; Η απάντηση σ' αυτά τα ερωτήματα νομίζω ότι μπορεί να συνοψισθεί στην επάξια και καρποφόρο συμμετοχή μας στη Θ. Λειτουργία. Βεβαίως και η κατ' ιδίαν προσευχή και η εργασία των εντολών του Χριστού και η άσκηση των αρετών είναι απαραίτητες προϋποθέσεις και όροι *sine qua non* της εν Θεώ ζωής, όμως επιστέγασμα, επισφράγιση και τελείωση όλων αυτών είναι η επάξια συμμετοχή μας στο Ποτήριο της Ζωής.

Όλες οι αρετές, όλη η άσκηση, όλες οι κακοπάθειες και οι θυσίες της εν Χριστώ ζωής οδηγούν εκεί ακριβώς, στο Πασχάλιο Δείπνο και στη μετάληψη του Κυριακού Σώματος. Πέραν τούτου δεν μπορούμε να προχωρήσουμε, λέγει ο άγιος Νικόλαος ο Καβάσιλας. Το Πασχάλιο Δείπνο αποτελεί το τέρμα και τον έσχατο σκοπό όλης της χριστιανικής ζωής μας. Αν μας επιτρέπεται να χρησιμοποιήσουμε αριστοτελική φρασεολογία θα λέγαμε ότι είναι το τέλος (= ο σκοπός) «ου μεν ένεκα πάντα, τούτο δε ουδενός ένεκα».

Η συμμετοχή μας στη Θ. Λειτουργία πρέπει να είναι ολοσώματη και ολόψυχη. Κανένα μέρος της υπάρξεώς μας δεν πρέπει να μένει αμέτοχο στη Λειτουργία της Ζωής, επομένως και η διάνοιά μας, ή λογική μας. Αλλωστε η Λατρεία που προσφέρουμε στο Θεό - ή μάλλον που μας προσφέρει ο Θεός, καθότι ο Χριστός, ο μέγας Αρχιερέυς είναι ο προσφέρων και ο προσφερόμενος - είναι λογική λατρεία. Έτσι λοιπόν και η διάνοια πρέπει να έχει (και να επανακτήσει) τα απαραίτητα δικαιώματά της, όπως ισχυρίζεται, απολύτως δικαιολογημένα και εύστοχα, ένας διακεκριμένος ιερέυς, υποστηρικτής της Λειτουργικής μεταρρυθμίσεως.

Προτού προχωρήσω παρακάτω, οφείλω μία, άκρως απαραίτητη, διευκρίνηση στο φίλο αναγνώστη: δεν πρέπει να υποτιμούμε τη διάνοια, δεν πρέπει όμως και να την απολυτοποιούμε. Η διάνοια δεν είναι γνωστικό όργανο θεογνωσίας. Γνωστική δύναμη θεογνωσίας είναι ο νους. Οι γνωστικές δυνάμεις της ψυχής κατά τους Πατέρες, ιεραρχικά καταγεγραφομένες, είναι ο νους, η διάνοια (= λογική), η δόξα (= γνώμη), η φαντασία και οι αισθήσεις.

Ο νους - που σημειωτέον ταυτίζεται με την καρδιά - δέχεται, αφού καθαρθεί από τα

ψεκτά πάθη, τη θεία έλλαμψη και η διάνοια την μορφοποιεί σε λογικές προτάσεις και την κοινοποιεί είτε γραπτώς είτε προφορικώς. Ουδόλως έργο της διάνοιας είναι η κατάληψη των θείων μυστηρίων και η απόκτηση της υπερφυσικής θείας γνώσεως. Μετά την πτώση ο νους σκοτιζείται και η διάνοια, σφετεριζόμενη το έργο του απονεκρωμένου νου, αποβαίνει το μοναδικό όργανο -επικουρούμενη από τη φαντασία - θεογνωσίας, κοσμογνωσίας και ανθρωπογνωσίας. Τούτο είναι το βαθύτερο δράμα του Ευρωπαϊκού πολιτισμού, είτε ουμανιστικού είτε τεχνοκρατικού. Γιατί τα γράφω αυτά και τι σχέση έχουν με το θέμα μας;

Για να τονίσω ότι η διανοητική κατανόηση της Θ. Λειτουργίας, επιθυμητή βέβαια και καθόλου αμελητέα, ουδόλως μπορεί να αντικαταστήσει την «καρδιακή» - «νοερά» κατανόηση της Θ. Λειτουργίας. Το πρώτιστο ζητούμενο είναι η συμμετοχή μας στη θεία ζωή και η μέθεξη της θείας ακτίστου Χάριτος και όχι ο ψιλός διανοητικός στοχασμός περί του θείου. «*Ετερον το λέγειν τι περί Θεού, ώ φιλόσοφε, έτερον το συγγίγνεσθαι Θεώ*», λέγει ο άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς, απευθυνόμενος στον Βαρλαάμ. Και αλλού λέγει πάλι ότι οι ορθόδοξοι μοναχοί πάσχουν τα θεία και δεν διανοούνται απλώς αυτά, τοποθετώντας στη σωστή τους θέση τους σκοπούς της ορθοδόξου αγωγής. Επομένως το πρώτιστο ζητούμενο στη Λειτουργική αγωγή, νοουμένης ορθοδόξως και όχι βαρλααμικώς δεν είναι η γλωσσική - διανοητική κατάληψη της θείας Λατρείας αλλά η βιωματική μέθεξη του πιστού σ' αυτήν.

Μετά την απαραίτητη αυτή διευκρίνιση επανερχόμενοι στο θέμα μας τονίζουμε ότι για τη διανοητική κατανόηση της θείας Λατρείας αναγκαία προϋπόθεση είναι η γλωσσική προσπέλασή της, αφού γλώσσα και σκέψη συνυφαίνονται αρρήκτως. Η γλώσσα της Θ. Λατρείας πρέπει να είναι προσιτή στο σύγχρονο πιστό και ταυτόχρονα απολύτως συμβατή με τον λογικό και ιερό χαρακτήρα της. Ποια γλώσσα λοιπόν πληροί τις ανωτέρω τρεις προϋποθέσεις (την προσιτότητα, τη λογικότητα και την ιερότητα) καλύτερα, η παραδεδομένη - αρχαιότροπη ή μία μεταγλωττισμένη στη νεοελληνική; Στο ερώτημα αυτό η απάντηση δεν είναι τόσο εύκολη όσο φαντάζει εκ πρώτης όψεως (η «προφανής» απάντηση θα ήταν ότι η μεταγλωττισμένη νεοελληνική γλώσσα πληροί επαρκέστερα τις ανωτέρω τρεις προϋποθέσεις).

Πρώτον η αρχαία Ελληνική έχει λογικότερη δομή, ενώ η νεοελληνική ψυχολογικότερη δομή (Ιωάννης Κακριδής), άρα η ως έχει αρχαιομορφη Λειτουργική γλώσσα προσιδιάζει περισσότερο στο λογικό χαρακτήρα της Χριστιανικής Λατρείας.

Δεύτερον εγγενώς η νεοελληνική αδυνατεί να αποδώσει όλες τις λεπτές σημασιολογικές αποχρώσεις της πρωτότυπης γλώσσας.

Τρίτον η εν μεταφράσει νεοελληνική πιθανόν - πιθανότατα, σχεδόν σίγουρα -θα διαταράξει τη θεραπευτική της φαντασίας, φωτιστική του νου, ενισχυτική της λογικής και ομαλοποιητική του συναισθήματος λειτουργία της παραδεδομένης Λειτουργικής γλώσσας (βεβαίως αναγνωρίζω ότι τούτο θα αρθεί αν την μεταγλώττιση επιτελέσουν εξίσου πεφωτισμένοι με τον Μ. Βασίλειο και ι. Χρυσόστομο νόες...).

Τέταρτον λόγω του επιλεκτικού -λόγω της ερμηνείας - χαρακτήρα που αναγκαστικά θα έχει κάθε μεταφραστική απόπειρα θα μειωθεί δραματικά το «σημαντικό» εύρος

και βάθος της πρωτότυπης Λειτουργικής γλώσσας, συρρικνώνοντας έτσι τη δηλωτική των νοημάτων δύναμή της.

Πέμπτον η μετάφραση μοιραία θα αποδυναμώσει το κάλλος της πρωτότυπης γλώσσας, αποδυναμώνοντας την αισθητική απόλαυσή της.

Εκτον η μεταγλώττιση θα μας απομακρύνει από το Αποστολικό- πατερικά πολιτισμικό «παράδειγμα», αφού η γλώσσα όχι απλώς εκφράζει, αλλά και διαμορφώνει τον τρόπο σκέψεως εκάστου ατόμου, λαού, γλωσσικής κοινότητας.

Εβδομον θα μας αποκόψει οριστικά από τους πιστούς των παρελθοντικών γενεών, από τη λατρευτική συνέχεια των Αποστόλων, Μαρτύρων, Πατέρων, Νεομαρτύρων, ασκητών, μοναχών που ελάτρευσαν τον Θεό στην ίδια ακριβώς γλώσσα.

Ογδοον θα διχάσει τραγικά το πλήρωμα της Εκκλησίας, αφού σε άλλη γλώσσα θα λατρεύουν το Θεό οι λαϊκοί και σε άλλη οι μοναχοί (ο διακεκριμένος και καταξιωμένος ιερέυς που πρωτοπορεί στη μεταγλώττιση πρότεινε τα Μοναστήρια να διατηρήσουν την ισχύουσα αρχαιότροπη γλώσσα, ενώ οι ενορίες να χρησιμοποιούν μεταγλωττισμένη νεοελληνική γλώσσα στη Θ. Λειτουργία -βεβαίως και σ' αυτή την περίπτωση οι λαϊκοί άλλη γλώσσα θα ακούν στον Όρθρο και τον Εσπερινό και άλλη στη Θ. Λειτουργία...).

Ενατον θα μειωθεί η παιδαγωγική διάσταση του Λειτουργικού λόγου, αδικώντας έτσι κατ' ουσίαν τους νέους, αφού τους στερεί την ευεργετική επίδραση και γονιμοποιό επαφή μ' ένα άφθαστου κάλλους, πλούτου και τελειότητας γλωσσικό όργανο και τέλος θα υποστεί βαρύ πλήγμα η ιεροπρέπεια της Λειτουργικής γλώσσας, αφού η καθημερινή γλώσσα δεν προσιδιάζει σε επίσημη, λατρευτική χρήση, καταρρακώνοντας το κύρος της. (Όλα τα ανωτέρω αναλύω εν εκτάσει και κατά δύναμιν τεκμηριωμένα στο προσφάτως κυκλοφορηθέν βιβλίο μου «[Η Λειτουργική γλώσσα. Δοκίμια προβληματισμού](#)»).

Τώρα στο θέμα της γλωσσικής προσιτότητας η υπεροχή της νεοελληνικής είναι αδιαμφισβήτητη. Πράγματι ο σύγχρονος πιστός καλύτερα κατανοεί τη σύγχρονη γλώσσα παρά την αρχαιομορφή. Όμως και η παραδεδομένη αρχαιομορφή Λειτουργική γλώσσα δεν είναι γλωσσικά απρόσιτη από το σύγχρονο πιστό. Η Ελληνική γλώσσα είναι μια και αδιάσπαστη, έτσι ώστε γνωρίζοντας καλά μία μορφή της ένας χρήστης της χωρίς ιδιαίτερη δυσκολία μπορεί να γνωρίζει και τις άλλες μορφές της.

Ο επιφανής Άγγλος ελληνοιστής Robert Browning έχει γράψει χαρακτηριστικά ότι

«δεν είναι υπερβολικό να τονίσουμε παρά πολύ το γεγονός ότι τα Ελληνικά δεν είναι μια σειρά από ξεχωριστές γλώσσες, αλλά μία γλώσσα. Αν κάποιος θέλει να μάθει Ελληνικά δεν έχει ιδιαίτερη σημασία αν θα αρχίσει από τον Όμηρο, τον Πλάτωνα, την Καινή Διαθήκη, το έπος του Διγενή Ακρίτα ή τον Καζαντζάκη. Από τη στιγμή που ο σπουδαστής έχει γερές βάσεις σε μια φάση της γλώσσας, η προσπάθεια που απαιτείται για να καταπιαστεί με παλιότερους ή μεταγενέστερους γλωσσικούς σταθμούς δεν είναι μεγάλη»[1].

Και ο καθηγητής Γεώργιος Μπαμπινιώτης γράφει: «Έτσι, η ελληνική γλώσσα έχει υποστεί αρκετές μεταβολές στη δομή της. Ωστόσο, όπως εξηγήσαμε ήδη, οι μεταβολές αυτές δεν ήταν τόσες και τέτοιες ώστε να αλλοιώσουν τη δομική φυσιογνωμία της Ελληνικής σε τέτοιο βαθμό, που ο νέος Έλληνας, λ.χ., να αδυνατεί να πλησιάσει και να κατανοήσει, περισσότερο ή λιγότερο, ένα πεζό κείμενο του Ξενοφώντος ή του Πλάτωνος **με μικρή προσπάθεια** (η υπογράμμιση δική μου) και κατάλληλη καθοδήγηση»[2]. Αν ισχύει - και βεβαίως ισχύει - αυτή η γνώμη του διαπρεπούς καθηγητού για τα κλασικά κείμενα, κατά μείζονα λόγο ισχύει για τα Λειτουργικά και Πατερικά κείμενα, που είναι γραμμένα σε απλούστερη γλώσσα. Άλλωστε κατά τον εμβριθή Αγγλο ελληνιστή George Thomson στο βιβλίο του *Η Ελληνική γλώσσα. Αρχαία και νέα*, Β΄ έκδοση, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1989, το οποίο σημειωτέον έγραψε απευθείας στα Νέα Ελληνικά «η Ελληνιστική κοινή βρίσκεται πιο κοντά στη σημερινή δημοτική παρά στη γλώσσα των ομηρικών επών» (σελ. 91). Έτσι χωρίς μεγάλη και ιδιαίτερη προσπάθεια η Λειτουργική γλώσσα (μπορεί να) είναι γλωσσικά προσιτή στο σύγχρονο πιστό. Να είναι εντελώς σίγουροι οι οπαδοί της μεταγλωττίσεως - τους διαβεβαιώνω γι' αυτό εν πάση ειλικρινεία- ότι εάν η Λειτουργική γλώσσα ήταν όντως γλωσσικά απρόσιτη, ανυπερβλήτως ακατανόητη και η εξοικείωση μ' αυτήν απαιτούσε την καταβολή τεραστίου και υπέρμετρου μόχθου από τον σημερινό πιστό, πρώτος εγώ θα υπεστήριζα την γλωσσική απλοποίησή της!

Είναι όντως κρίμα να απολέσουμε ένα τέτοιας τελειότητας (π. Σωφρόνιος Σαχάρωφ) και αφθάστου κάλλους γλωσσικό όργανο λόγω ραστώνης και αβελτηρίας. Τουναντίον τα οφέλη που θα προκύψουν από την εξοικείωση μ' αυτήν θα είναι πολλαπλά: πνευματικά, διανοητικά, γλωσσικά, αισθητικά κ.λπ.

Τώρα πώς επιτυγχάνεται η εξοικείωση με τη Λειτουργική γλώσσα; Πρωτίστως και κυρίως με τον συχνό Εκκλησιασμό και τη συνεχή τριβή και επαφή με τη Λειτουργική γλώσσα. «*Εκ πολλής συνουσίας (= συναναστροφής) περί το πράγμα αυτό και του συζήν*» [3] όπως έλεγε ο Πλάτων επέρχεται η εξοικείωση, κατάληψη και εντελής κατοχή οιασδήποτε αντικειμένου του επιστητού ή εν γένει η επίτευξη οιασδήποτε επιδιώξεως.

Και ο Αριστοτέλης λέγει ότι «*ποιούντες μαθάνομεν*»: «*Α γαρ δει μαθόντας ποιείν, ταύτα ποιούντες μαθάνομεν, οίον οικοδομούντες οικοδόμοι γίνονται και κιθαρίζοντες κιθαρισταί' ούτω δη και τα μεν δίκαια πράττοντες δίκαιοι γινόμεθα, τα δε σώφρονα σώφρονες, τα δ' ανδρεία ανδρείοι*»[4]. Μετάφραση (Σπ. Μαγγίνα): «*Διότι όσα πρέπει να κατασκευάζωμεν, όταν τα μάθωμεν, αυτά τα μαθάνομεν, εάν τα κατασκευάζωμεν' όπως επί παραδείγματι γίνονται μερικοί άνθρωποι οικοδόμοι,*

εάν κατασκευάζουν οικίας, και γίνονται κιθαριστάι εάν παίζουν κιθάραν' κατά τον ίδιον λοιπόν τρόπον και όταν πράττωμεν δικαίας πράξεις, γινόμεθα δίκαιοι, όταν δε σώφρονα έργα. γινόμεθα σώφρονες, και όταν πράττωμεν ανδρεία έργα, γινόμεθα ανδρείοι» [5]. Αλλωστε και η σύγχρονη Παιδαγωγική διατείνεται ότι μαθαίνουμε κάτι επιτελώντας το συχνά.

Είναι το λεγόμενο learning by doing του Dewey. Επιπλέον και οι Πατέρες τονίζουν ότι σε όσα χρονίζει ο νους, σ' αυτά πλατύνεται, ηδύνεται και εξοικειώνεται. Είναι εμπειρικά διαπιστωμένο ότι όσοι πιστοί, ασχέτως ηλικίας και μορφωτικού επιπέδου, εκκλησιάζονται συχνά (και όταν λέμε συχνά εννοούμε τουλάχιστον τον Εσπερινό του Σαββάτου, τον Όρθρο, ή μέρος του Όρθρου, και ολόκληρη την Κυριακάτικη Θ. Λειτουργία, αλλά και συχνότερα - γιατί όχι; - αγρυπνίες τελούνται πολλές...) δεν έχουν σοβαρό πρόβλημα κατανοήσεως της Λειτουργικής ιερολογίας και ιερουργίας. Προβλήματα κατανοήσεως έχουν οι αραιά και σποράδην εκκλησιαζόμενοι.

Δεύτερον, πολύ θα βοηθήσει στην κατανόηση της Θ. Λειτουργίας εάν μελετήσουμε ορισμένα βιβλία ερμηνευτικά αυτής. Εγώ θα είχα να προτείνω τα εξής βιβλία: α) *Εις την θείαν Λειτουργίαν* του αγίου Νικολάου του Καβάσιλα, β) *Ιερομονάχου Γρηγορίου, Η Θεία Ευχαριστία και η Θεία Κοινωνία*, Ιερών Κουτλουμουσιανόν Κελλιον Αγιος Ιωάννης ο Θεολόγος, *Αγιον Ορος*, γ) του ιδίου, *Σχόλια στη Θεία Λειτουργία*, δ) Ανδρέα Θεοδώρου, «*Τα σα εκ των σων*», Ερμηνευτικό σχόλιο στη Θεία Λειτουργία, Αποστολική Διακονία - το βιβλίο αυτό περιέχει και πολύ καλή και πιστή μετάφραση της ιερολογίας της Θείας Λειτουργίας, ε) Αλεξάνδρου Σμέμαν, *Ευχαριστία*, Ακρίτας, στ) Π. Ν. Τρεμπέλα, *Από την Ορθόδοξον Λατρείαν μας*, εκδ. Σωτήρ, ζ) Μητροπολίτου Κοζάνης Διονυσίου Α. Ψαριανού, *Η Θεία Λειτουργία*, Αποστολική Διακονία, η) Μητροπολίτου Περγάμου Ιωάννου (Ζηζιούλα), *Ευχαριστίας Εξαμπλόριον*, εκδ. Ευεργέτις, Ιερά Ανδρώα Κοινοβιακή Μονή Αγ. Παρασκευής Μαζίου Μεγάρων και φυσικά άλλα συναφή. Όσο για τα Ευαγγελικά και Αποστολικά αναγνώσματα υπάρχουν πολλές, έγκυρες και έγκριτες μεταφράσεις και ερμηνείες της Καινής Διαθήκης. Μπορεί (και οφείλει) ο πιστός να αφιερώνει ελάχιστο χρόνο το βράδυ ή το απόγευμα του Σαββάτου για να μελετά το Αποστολικό και Ευαγγελικό ανάγνωσμα της Κυριακής. Αλλωστε υποτίθεται ότι ο πιστός μελετά επί καθημερινής βάσεως την Καινή Διαθήκη (αλλά και την Παλαιά Διαθήκη - γιατί όχι;), τον Λόγο του Θεού που τρέφει πνευματικά την ψυχή του.

Μα καλά, θα πει κανείς, πρέπει να διαβάσω όλα αυτά τα βιβλία, για να κατανοήσω την Θ. Λειτουργία; Πρώτον, αν δεν μπορεί να τα διαβάσει όλα, ας διαβάσει δυο - τρία από αυτά, εξάπαντος βέβαια την Κ. Διαθήκη και όχι μία, άλλα πολλάκις και πλειστάκις. Δεύτερον και κυριότερον, αυτά τα ερμηνευτικά βιβλία της Θ. Λειτουργίας, ή έστω ορισμένα εξ αυτών, ο πιστός οφείλει να τα διαβάσει ούτως ή άλλως, δηλαδή όχι μόνο αν τελείται η Θ. Λειτουργία στην αρχαιόμορφη γλώσσα, αλλά και στη μεταγλωττισμένη.

Το πρόβλημα της κατανοήσεως της Θ. Λειτουργίας είναι πρωτίστως ερμηνευτικό και δευτερευόντως ψιλής γλωσσικής μεταγλωττίσεως. Η μεταγλώττιση δεν λύνει το πρόβλημα της ερμηνευτικής προσπελάσεως της Θ. Λειτουργίας, απλά το μεταθέτει -

και όπως ταπεινά φρονώ εγώ, υπό συνθήκας και όρους δυσμενέστερους...

Υποτίθεται ότι η Θ. Λειτουργία είναι το κέντρο της ζωής ημών των Χριστιανών, και όχι ένα πάρεργο ή μία δευτερευούσης σημασίας δραστηριότητα. Αξίζει λοιπόν τον κόπο να αφιερώνουμε λίγο χρόνο προετοιμασίας γι' αυτήν.

Παραπομπές:

[1] Robert Browning, *Η Ελληνική γλώσσα. Μεσαιωνική και νέα*, μετάφραση Μαρία Ν. Κονομή, τέταρτη έκδοση, εκδ. Παπαδήμας, Αθήνα 2004, σελ. 9-10.

[2] Γεωργίου Μπαμπινιώτη, *Συνοπτική Ιστορία της Ελληνικής γλώσσας*, Ε' έκδοση, Αθήνα 2002, σελ. 11.

[3] Πλάτωνος, *Επιστολή Ζ'*, 341d.

[4] Αριστοτέλους, *Ηθικά Νικομάχεια*, 1103a, 29.

[5] Αριστοτέλους, *Ηθικά Νικομάχεια*, εισαγωγή - μετάφρασις - εισαγωγικά σημειώσεις Σπ. Χ. Μαγγίνα, εκδ. Ωφέλιμο βιβλίο, Αθήναι 1979, σελ. 73.

(*Πηγή: Περιοδικό «Πειραιϊκή Εκκλησία», τ. 177, σ. 26-29, Δεκ. 2006*)